

10. Лях Т.Л. Историчні засади соціально-педагогічної діяльності волонтерів за кордоном / Т.Л. Лях // Волонтерство як ресурс соц. роботи у громаді : зб. ст. – К. : Християн. дит. фонд, 2006. – С. 61–70.
11. Норланн Э. Проблемы этики, морали и гуманизма в практической деятельности социальных работников / Э. Норланн // Обучение социальной работе: состояние и перспективы : материалы Междунар. конгр. шк. соц. работы / отв. ред. В.Г. Бочарова. – М., 1997. – С. 71–81.
12. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за заг. ред. проф. І.Д. Звереві. – К. : Центр учб. літ-ри, 2008. – 336 с.
13. Теория социальной работы : учебник / под ред. проф. Е.И. Холостовой. – М. : Юристъ, 1998. – 334 с.
14. Фокин И.В. Социальный проект как средство гражданского образования студентов / И.В. Фокин // Гражданское образование: российский и американский опыт подготовки студентов. – Тула : Изд-во Тул. гос. пед. ун-та им. Л.Н. Толстого, 2003. – С. 135–141.
15. Шервиш Ф.Г. Обучение и практика социальной работы в США / Ф.Г. Шервиш // Теория и практика соц. работы: отечеств. и зарубеж. опыт : в 2 т. / отв. ред. Т.Ф. Яркина, В.Г. Бочарова. – М. ; Тула : АСОПир РФ, 1993. – Т. 1. – С. 279–286.
16. Conway L. Working with Volunteeres: Support. – London, 1994. – 32 p.

БУХАЛО О.Л.

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В ПРОЦЕСІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Формування культури особистості в умовах поглиблення дії нових тенденцій соціокультурного розвитку країни є однією з найважливіших соціальних проблем і визначає рівень етичного та духовного прогресу суспільства. Тільки в культурній атмосфері можна виховати людину, яка прагне до самореалізації й володіння почуттям соціальної відповідальності, уміє критично мислити та цінувати духовні й матеріальні багатства, нагромаджені людством, поважати людину, чутливу до світу, що постійно змінюється, і здатну творчо збагатити її.

Невід'ємним складником культури особистості є емоційна культура, вивченню питання формування якої присвячені праці: І. Анненкової, І. Могилей, В. Поплужного, Г. Потиліко, Л. Сбитневої, І. Сілютіної, Л. Соколової, В. Сухомлинського, О. Турської, Г. Якубанської та ін.

У сучасних умовах розвитку суспільства на велику увагу заслуговує емоційна сфера людини, особливо емоційна сфера дитини, тому що вона є найбільш вразливою та залежною від оточення. Ми звертаємося до питання формування емоційної культури молодшого школяра, оскільки цей вік є найбільш сензитивним для її формування. Робота в цьому напрямі має здійснюватись систематично та комплексно, тобто до процесу формування емоційної культури мають бути залучені і педагог, і практичний психолог.

Мета статті – розкрити сутність дидактичної системи формування емоційної культури молодшого школяра в процесі психолого-педагогічної взаємодії.

Процес формування емоційної культури – це своєрідна система, яка характеризує процес засвоєння людиною норм, правил емоційної поведінки, становлення її емоційної компетентності, активність особистості й охоплює увесь навчально-виховний процес. Під системою науковці розуміють елементарні структури або процеси, що взаємодіють між собою та об'єднані в ціле виконанням загальної функції, що не зводиться до функції її компонентів [5].

Спираючись на структурні елементи навчально-виховного процесу, до складників дидактичної системи формування емоційної культури відносимо такі взає-

мопов'язані та взаємозумовлені компоненти: мета – бажаний результат засвоєння змісту освіти, на яку спрямовані заходи, дії; зміст формування, в якому, згідно з концепцією І. Лернера [2], відображено педагогічно адаптований соціальний досвід: знання про світ і способи діяльності інтелектуального та практичного характеру, досвід відтворення способів діяльності репродуктивного й творчого характеру та власне емоційно-ціннісне ставлення до світу; форми, методи організації процесу формування емоційної культури; принципи – керівні положення, які відображають загальні закономірності процесу її формування й визначають вимоги до змісту, методів і форм його організації; умови – важливі чинники, які зумовлюють формування емоційної культури, дотримання яких сприяє досягненню високого рівня результативності; критерії сформованості емоційної культури молодшого школяра; результат – фіксовані кількісні та якісні зміни особистості учня відносно початкового рівня, що сталися в результаті засвоєння суспільного досвіду.

Перейдемо безпосередньо до розкриття сутності структурних компонентів дидактичної системи формування емоційної культури молодшого школяра в процесі психолого-педагогічної, взаємодії.

У зв'язку з наголосом на взаємодії учасників навчально-виховного процесу виникає необхідність у вдосконаленні змісту, форм, методів організації освітнього процесу. Педагог та психолог мусять розібратися у внутрішньому світі школяра, проникнути в його індивідуальність, здібності, інтереси та вербалізувати мету – формування емоційно-культурної особистості – відповідно до виявленого її внутрішнього потенціалу, на основі психолого-педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу.

У світлі культурологічного підходу сучасна освіта розглядається крізь призму поняття культури, тобто освіта є культурним процесом, який здійснюється в культуровідповідному освітньому середовищі, що наповнене людською сутністю та слугує дитині, яка вільно виявляє свою індивідуальність, а також здатність до культурного розвитку, саморозвитку й самовизначення у світі культурних цінностей [3]. Тому виникає необхідність у створенні середовища, яке б сприяло формуванню емоційної культури.

Під емоційно-розвивальним середовищем розуміється світ природи, людей, наочно-просторове оточення, яке здатне забезпечити культурно-емоційне становлення дитини, дає змогу не тільки збагатити, а й істотно поглибити процес пізнання нею навколишньої дійсності, розвинути якості, необхідні для життя в суспільстві, сформуванню досвіду емоційного ставлення до навколишнього світу, а значить, і розвивати її емоційно-творчу активність з навколишнім соціумом.

Отже, основні завдання організації процесу формування емоційної культури молодшого школяра вбачаємо в організації психолого-педагогічної взаємодії учасників навчально-виховного процесу та створенні емоційно-розвивального середовища.

Як відомо, розвиток особистості визначається двома факторами: особистісними якостями дитини та соціально-педагогічними умовами їх формування. Звернемося до педагогічних умов формування емоційної культури. Важливою умовою формування емоційної культури молодшого школяра, на нашу думку, є *створення емоційно позитивної атмосфери*. Відомий педагог В. Сухомлинський великого значення надавав емоційній атмосфері навчально-виховного процесу та наголошував на організації духовної діяльності учнів [4], подібної думки дотримуються І. Анненкова, І. Могилей, О. Турська, Л. Соколова та ін. Досягти цього можна шля-

хом: організації навчально-виховної діяльності на оптимістичних засадах, віри в можливість дитини; виховання емпатії, поваги до почуттів та емоцій іншої людини; надання можливості емоційного виявлення кожній дитині тощо.

Виникає необхідність *збільшення емоційного досвіду учнів, емоціогенності навчально-виховного процесу та задоволення потреби в спілкуванні*, що є наступною умовою формування емоційної культури. Молодший шкільний вік найбільш сприятливий для вдосконалення діяльності органів чуття, міміки, жестів, погляду, накопичення уявлень про навколишній світ, оскільки дитячі відчуття безпосередньо впливають на загальний рівень інтелекту, тому бажано, щоб усі сенсорні процеси учнів розвивалися синхронно, збалансовано. Реалізація цієї умови можлива завдяки збільшенню емоціогенності наочно-просторового оточення, дидактичного матеріалу; організації емоційних ситуацій; сприяння зближенню та взаємодії учнів, класного колективу, пошуку спільних інтересів тощо.

Як відомо, одним зі шляхів формування особистості є *самовиховання*, саме тому до умов формування емоційної культури слід віднести організацію емоційного самовиховання дитини, що дає змогу закріпити та інтеріоризувати набутий досвід. У цьому важливу роль відіграє організація самостійної діяльності учнів (вирішення емоційних завдань, виконання індивідуальних завдань та ін.); зацікавлення дитини значенням і впливом емоційної сфери на життєдіяльність людини; зацікавлення власними емоційними станами та емоційними станами іншої людини, особливостями їх виявів; вдосконалення інтелектуальних, комунікативних та емоційних вмінь тощо.

Значну роль у формуванні емоційної культури відіграє *професіоналізм педагога та практичного психолога*, у навчальному процесі вони мають бути активними і доброзичливо, ненав'язливо керувати діяльністю учня. Успіх у досягненні результату залежить саме від майстерності й обізнаності педагога та практичного психолога, від рівня виконання власних функціональних обов'язків; від власної емоційної виразності і здатності регулювати свій емоційний стан, від злагодженості й узгодженості їх дій тощо.

Звернемось до принципів, які розкривають вихідні положення дидактичної системи формування емоційної культури молодшого школяра:

– принцип співпраці, творчого партнерства всіх учасників навчально-виховного процесу виявляється в тому, що педагог та практичний психолог виконують роль помічника, учні одержують не тільки необхідний обсяг знань і вмінь, а й імпульс для прояву творчих здібностей. Успіху навчання сприяє заохочення педагогом та психологом нестандартного, оригінального рішення;

– принцип новизни. Цей принцип торкається прийомів навчання й виховання, форм їх організації, змісту та умов. В емоційній діяльності новизна виступає як основа гнучкості здобутих знань, умінь, можливості їх перенесення в нові творчі ситуації та забезпечує продуктивність роботи, оскільки є основою підтримки й пробудження інтересу до знань;

– емоційно-почуттєвий принцип визначає стратегію відбору тем, які мають стати емоційним відкриттям у житті кожного учня. Основною ідеєю реалізації емоційно-чуттєвого принципу є самореалізація й самовираження дитини, вона передбачає активне встановлення міжпредметних зв'язків;

– принцип індивідуального та диференційованого підходу до дитини полягає у створенні різнорівневого підходу до формування емоційної культури, тобто

залежно від рівня можливостей дитини здійснюється використання тих чи інших форм, методів і заходів її формування;

– принцип педагогічного оптимізму, віра в потенційні можливості дитини та безпосереднє її демонстрування при взаємодії з учнями, яка виявляється в різних формах роботи й спрямована на підбадьорення дитини, підтримання її позитивного емоційного стану тощо.

При визначенні форм і методів формування емоційної культури спираємося на традиційні форми та методи виховання й навчання, які розкрито в працях Ю. Бабанського, І. Лернера, М. Скаткіна, В. Сластьоніна. Під час їх застосування слід враховувати ідеї гуманістичної педагогіки, вікові особливості учнів початкової школи, безпосередню участь практичного психолога в цьому процесі та специфіку кожного з етапів формування емоційної культури.

Спираючись на мету, завдання, принципи, умови, звернемося до структури організації процесу формування емоційної культури учнів початкової школи, в якій відображено сутність, послідовність дій учасників навчально-виховного процесу, заходи, спрямовані на досягнення поставленої мети.

Розглядаючи процес формування емоційної культури, виходимо з того, що формування будь-якого досвіду, а відповідно, й емоційного, здійснюється поетапно (П. Гальперін, Н. Талізін та ін.). Для виділення етапів процесу формування емоційної культури молодшого школяра спираємося на життєві цикли системи (В. Веніков, Б. Злотін, О. Зусман): народження системи та її повільний розвиток; стрімкий розвиток системи; регресивна або прогресивна зміна системи.

У процесі формування емоційної культури молодшого школяра виділяємо чотири етапи, які є взаємозалежними й передбачають чітку послідовність упровадження. Поділ на етапи є умовним, оскільки не можна чітко розмежувати час завершення одного етапу та початок іншого. Розподіл зроблено для того, щоб прослідкувати послідовність дій та динаміку формування емоційної культури молодшого школяра. Робота з формування кожного її структурного компонента: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, конативного, аналітико-рефлексивного здійснюється впродовж адаптаційного, процесуально-діяльнісного та творчого етапів, тоді як пропедевтичний етап спрямований на підготовку організаторів цього процесу – педагога й практичного психолога.

Перший етап – пропедевтичний. Метою першого етапу є підготовка педагога й практичного психолога до організації процесу формування емоційної культури молодшого школяра. Впродовж цього етапу здійснюється робота з налагодження міжособистісних стосунків між педагогом та практичним психологом, на формування вміння вступати в контакт один з одним та планувати спільну діяльність. Важливим моментом є проведення заходів з удосконалення комунікативних умінь педагога та психолога і їх здатності регулювати, контролювати власний емоційний стан. Для підвищення рівня ефективності процесу формування доцільним є ознайомлення педагога та практичного психолога із сутністю поняття “емоційна культура молодшого школяра”.

Метою адаптаційний етапу є емоційне адаптування дитини до умов шкільного навчання та налаштування на подальшу роботу, спрямовану на формування емоційної культури. Цей етап передбачає досягнення сприятливої атмосфери безпеки й довіри в навчально-виховному процесі, вирішення завдань адаптації учнів до умов шкільного навчання та стабілізацію й подолання негативних емоційних

станів (тривожності, страхів, агресивності тощо). Цей етап збігається з першим роком навчання в школі, оскільки саме в цей період першокласник переживає емоційний дискомфорт, перебуває в стані підвищеної тривожності, напруженості.

Наступний процесуально-діяльнісний етап є найбільш ґрунтовним та змістовним. Метою цього етапу є введення дитини в складний світ людських емоцій, розширення кола відповідних знань та розвиток здатності сприймати розмаїття навколишнього світу та емоційно реагувати. Сутність цього етапу полягає в підвищенні впливу емоційно-розвивального середовища, активізації діяльності педагога та психолога. Провідні напрями реалізації етапу: спрямовування інтересу дитини на власний емоційний стан та стан іншої людини; збагачення словникового запасу учнів термінами, які характеризують емоційні стани й реакції, почуття та емоції; формування вміння передавати власний емоційний стан вербально й невербально, вміння адекватно виявляти емоції та почуття; ознайомлення учнів зі способами емоційної саморегуляції та розпізнавання емоційного стану іншої людини.

Метою четвертого – творчого етапу є активізація емоційно-творчої діяльності. Зміст етапу спрямований на організацію самодослідження й самопізнання учнів, об'єктом дослідження виступають почуття, переживання й емоційні стани. Завдання педагога та психолога полягає в закріпленні в дітей позитивного емоційного образу “Я”, заснованого на адекватному уявленні про власну емоційну сферу, формуванні адекватної емоційної реакції на емоціогенні ситуації, а також ціннісного та шанобливого ставлення до емоцій, почуттів іншої людини.

Для вирішення практичних завдань виникає необхідність чіткого виділення та формулювання критеріїв сформованості емоційної культури молодшого школяра. Критерії сформованості емоційної культури молодших школярів не можуть бути обрані довільно, вони мають ґрунтуватися на її змісті та структурних компонентах. Серед критеріїв було обрано ті, які піддаються дослідженню, фіксуванню, опису та певним вимірам, оскільки є предмети дослідження, пов'язані з глибинами душі, які неможливо точно обрахувати та інтерпретувати у відсотках, а лише за допомогою побічних ознак: через спостереження, співчуття дослідника тощо. Це стосується й емоційної культури, тому результативність проведеного дослідження слід вважати настільки ймовірною, наскільки ці результати можуть бути математично та статистично опрацьовані. При визначенні критеріїв сформованості емоційної культури молодшого школяра спираємося на дослідження процесу формування емоційної культури іншими науковцями, зокрема І. Анненкова, Л. Соколова.

Виходячи з визначення поняття “емоційна культура молодшого школяра”, на нашу думку, результатом сформованості структурних компонентів емоційної культури учня початкової школи в процесі психолого-педагогічної взаємодії є емоційна вихованість дитини. У педагогічному словнику поняття “вихованість” розглядається як “узгодженість між знаннями, переконаннями та поведінкою” [1, с. 45]. З огляду на це визначення емоційна вихованість виявляється в емоційній адекватній поведінці, яка цілеспрямовано регулюється нормами та правилами, знання яких критично переосмислено дитиною й перетворено на власні особисті переконання, які особистість використовує свідомо та доцільно.

Спираючись на аналіз психолого-педагогічної літератури, змодельовано дидактичну систему формування емоційної культури молодшого школяра в процесі психолого-педагогічної взаємодії (див. рис.).

Рис. Модель дидактичної системи формування емоційної культури молодшого школяра в процесі психолого-педагогічної взаємодії

Висновки. Отже, процес формування емоційної культури є довершеною системою, елементи якої взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного. І лише за умови їх гармонійного функціонування можливе досягнення поставленої мети – емоційної вихованості учня початкової школи. Головну роль у цьому процесі відіграє саме взаємодія між усіма його учасниками, здатність педагога й практичного психолога налагодити спільну діяльність один з одним та організувати цей процес.

Література

1. Коджаспирова Г.М. Словарь по педагогике / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : Март ; Ростов н/Д : Март, 2003. – 448 с.
2. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности / И.Я. Лернер. – М. : Знание, 1980. – 80 с.
3. Построение развивающей среды в дошкольном учреждении / [В.А. Петровский, Л.М. Кларина, Л.А. Смыгина, Л.П. Стрелкова]. – М., 1993.
4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори : в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЛОНГОВАНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ДО ДУХОВНО-ЕКОНОМІЧНОГО ВИХОВАННЯ ШКОЛЯРІВ

Хід розвитку педагогічної науки доводить, що методичне забезпечення навчального процесу стає ефективним інструментом управління навчанням і його постійного вдосконалення в тому випадку, якщо воно є системним і охоплює всі сторони цього процесу (В. Безпалько, Ю. Татур). Як зазначено в Концепції розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні, наукові дослідження з проблем теорії й методики професійної освіти повинні мати випереджальний характер і забезпечувати “прогнозування розвитку професійної освіти, обґрунтування й проектування нових моделей та організаційно-педагогічних форм підготовки робітників, змісту професійної освіти, інноваційних технологій професійного навчання й виховання” [10, с. 178]. Саме тому набуває актуальності розробка науково-методичного забезпечення пролонгованої підготовки вчителів початкових класів у системі післядипломної педагогічної освіти (СППО) до духовно-економічного виховання школярів.

Аналіз методичної літератури виявив, що на сьогодні не вироблено єдиних підходів до проблеми, змісту науково-методичного забезпечення системи післядипломної педагогічної освіти. Під науково-методичним забезпеченням, як правило, мається на увазі підготовка навчальної, наукової літератури й забезпечення нею вищих навчальних закладів [9]; “розроблення й оновлення державних стандартів, навчально-програмних, методичних, дидактичних, інформаційних матеріалів, підручників і навчальних посібників нового покоління та засобів навчання” [10, с. 178], розроблення концепції; побудування змісту навчальної дисципліни; сукупність дидактичних і методичних принципів відбору та структурування змісту навчальної дисципліни; методика контролю за рівнем засвоєння змісту навчальної дисципліни на основі рейтингової оцінки якості знань [1], “забезпечення системи освіти методологічними, дидактичними та методичними розробками, які відповідають сучасним вимогам педагогічної науки й практики” [11], розробка методологічної бази, положень, концепцій, змісту, методів, завдань, напрямів, засобів, заходів освіти [12], науково-теоретичних, науково-методичних основ інноваційних ідей, технологій навчання; корекція, апробація нових освітніх технологій; методика реалізації педагогічних умов; державні стандарти; єдині, засоби й системи контролю якості навчання; єдині вимоги до навчальних планів, програм і нормативів навчання; нормативно-методичні матеріали: рекомендації, положення, інструкції тощо; передовий педагогічний досвід викладачів курсів, вітчизняних і зарубіжних фахівців.

Аналіз наукових праць з проблеми економічного виховання та освіти свідчить, що ґрунтовно досліджено тільки теоретичні засади підготовки вчителів до економічного виховання молодших школярів. Бракує наукових праць, пов’язаних з розробкою цілісного науково-методичного забезпечення поєднання економічного й духовного виховання, що стало причиною суперечностей між: потребою держави в економічно компетентних учителях та відсутністю науково обґрунтованої технології їх професійної підготовки; бажанням учителів розвивати педагогічну майстер-